

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

Taneční umění

Nonverbální divadlo

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Fašiangy/Masopust

Andrej Lyga

Vedoucí: Mgr. Jana SOPROVÁ

Oponent: Mgr. Štefan CAPKO

Datum obhajoby: 4. června 2018

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2017

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

MUSIC AND DANCE FACULTY

Dance Art

Nonverbal theatre

BACHELORS WORK

Carnival

Andrej Lyga

Advisor: Mgr. Jana SOPROVÁ

Examiner: Mgr. Štefan CAPKO

Date of defense: June, 4. 2018

Academic title granted: titl.

Prague, 2018

PREHLÁSENIE

Prehlasujem, že som bakalársku prácu na téma

Fašiangy/Masopust

vypracoval samostatne a pod odborným vedením vedúceho práce a s použitím uvedenej literatúry a prameňov.

Praha, dňa 2.5.2018

.....
podpis autora

UPOZORNENIE

Využitie a spoločenské uplatnenie výsledkov tejto vysokoškolskej kvalifikačnej práce, alebo akémukoľvek nakladaniu s nimi je možné jedine na základe licenčnej zmluvy tj. súhlas autora a AMU v Prahe.

ABSTRAKT

Obrad masiek v ľudovej tradícii – Fašiangy – v Čechách a na Slovensku. Pokus o definovanie fenoménu masky, jej významy, funkcie a formy naprieč históriou a v rôznych odvetviach. Skúmanie vlastných dojmov a vytrácania obradnosti a vážnosti z tradícií. Hľadanie pôvodných významov od kultových rituálov cez antické slávnosti, stredovek, slovanské formy tradícií až po súčasnosť.

Zhodnotenie vlastnej skúsenosti, účasť na pražskom masopuste. Skúmanie vzniku a vývoja spoločenskej masky a jeho vplyvu v spojení so spracovávanou témou. Získanie prílišnej racionality vedenej k vytráteniu sa rituálnosti a magickosti z tradícií. Dramatické umenie ako pomoc pri zachovaní obradnosti v tradíciách. Vzájomná pomoc a inšpirácia.

ABSTRACT

Ceremony of masks in folk tradition – Fašiangy (Mardi Gras) – in Bohemia and Slovakia. Attempt to define the mask phenomenon, its meanings, functions and forms across history and in various branches. Examination of own feelings and the disappearance of ceremonial and seriousness from traditions. Searching for original meanings from cult rituals through ancient festivals, mediaval times, Slavic forms of tradition till these days. Evaluation of own experience, participation in Prague carnival. Examining of the origin and development of the social mask and its influence in connection with the topic being processed. Obtaining excessive rationality leading to the disappearance of ritual and magical traditions. Dramatic art as a help in preserving the ceremonial tradition. Mutual help and inspiration.

POĎAKOVANIE

Chcel by som poďakovať Mgr. Jane Soprovej za bezproblémové vedenie mojej bakalárskej práce a odbornou konzultáciou.

OBSAH

Úvod.....	6
1. Maska forma, význam a funkcia.....	7
2. Pôvod masky.....	11
2.1. Hmotná maska.....	11
2.2. Grécko-rímske slávnosti.....	13
2.3. Spoločenská maska.....	14
3. Fašiangy/Masopust.....	15
4. Pôvod fašiangov/masopustu.....	17
4.1. Stredovek.....	18
4.2. Slovania.....	19
4.3. Súčasnosť.....	19
5. Typológia fašiangových masiek.....	21
Záver.....	26
Zdroje.....	27
Prílohy	

ÚVOD

Vo svojej bakalárskej práci sa zaoberám ľudovou tradíciou Fašiangami v slovenskom a českom kontexte, ich vývojom z histórie až po súčasnosť a dôležitou zložkou maskou. K tejto téme som sa dostal skrze divadlo a hereckú prácu s maskami. Domnievam sa, že ľudové tradície ako napríklad Fašiangy majú pre divadlo veľký inšpiratívny prínos. Spoznával som rôzne druhy masiek od neutrálnych masiek cez miniatúrnu masku klaunského nosa, až po masky charakterové a abstraktné. Pri každej z týchto masiek a pri práci s nimi som pociťoval ich vizuálnosť, estetickosť a hlavne vážnosť, magickosť a obradnosť. Po nasadení masky som mal pocit určitej slobody, a zároveň bezpečia, anonymity. Kedy sa sústredenie ako diváckeho oka, tak aj pocitu performerera prestáva zameriavať na tvár, ale na zvyšok tela. Človek zrazu nadobudne podobu neprirodzenú, až nadprirodzenú. Čo z veľkej časti dopomôže tej spomínanej magickosti. Na základe týchto vnemov som začal hľadať v minulosti, pátrať po pôvode, významoch a funkciách masky. Na základe toho potom posudzovať rozdiel pozerania sa na masky ako pomôcky v obradoch, rituáloch a tradíciách dnes a v histórii. Zistiť, kde sa vytratila tá mágia. Taktiež sa zameriavam na formy masiek ako artefaktov alebo spoločenských masiek tým, čo všetko sa dá nazývať maskou. Funkciou masiek v tradícií fašiangy a hlavne tradíciou ako takou. Z vlastnej skúsenosti nazerám na súčasnú formu Fašiangov, na zvyk ktorý má blízko k divadelnému happeningu.

1. MASKA FORMA, VÝZNAM A FUNKCIA

Maska (grécky prosópon, latinsky persona) – tvár, maska, postava dramatu

Maska (arabsky „maskharah“) – šašo, komik

Maska (angl. mask, nem. Maske, franc. masque, špan. máscara)

Maškara – celá prestrojená postava (maska, kostým, rekvizity, atributy)

Škraboška, larva – stredoveké označenie masky zakrývajúcej tvár

Kateřina Ebelová vo svojej knihe definuje masku slovami: „*Maska – kulturně společenský fenomén, který je zástupným prostředkem vnější, případně i vnitřní transformace. Maska vyjadřuje konkrétní nebo abstraktní věc, případně je identická s postavou, kterou představuje. Může mít materiálovou, líčenou, mimickou nebo symbolickou podobu. Specifické vazby probíhají mezi nositelem masky, maskou a divákem, ale také zpětně od diváka k masce. Maskování poskytuje svému nositeli nejen dočasnou změnu identity, která se projevuje navenek, případně i dovnitř, novou roli, ale také částečnou nebo úplnou anonymitu. Míra identifikace nositele masky vychází nejen z její konkrétní funkce, ale také ze způsobu transformace a hloubky vnitřního splynutí s tím, co představuje.* ¹„

Masku môžeme chápať z dvoch uhlov, a to ako socio-kultúrny jav (maskovanie), alebo ako artefakt (maska ako predmet). Zatiaľ čo umelecko-vedné obory môžu masku vnímať ako artefakt, s ktorého pomocou dochádza predovšetkým k obrazovej symbolike, občas spojenej s cielenou rolou premenou (divadelné predstavenie, umelecký body painting atď.), pre historické a kultúrno-historické obory sú viac podstatné samotné významy a funkcie masiek. Preto k pochopeniu fenoménu masky by sme mali najskôr poznať jej formy a významy a funkcie v historicko-kultúrnych súvislostiach.

Významy masiek sú a boli rôzne od náboženských, mytologických, magických, dramatických, umeleckých, zábavných, až po ochranné významy. Masky sa využívali ako symboly, ktoré spájali astrálny svet duchov s tým reálnym. Využívali sa pri rôznych obradoch či už iniciačných, oslavných,

¹ Ebelová, Kateřina: Maska v proménách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 9

náboženských. Taktiež má maska veľké využitie v umení, divadle napríklad polomaska v comedii dell arte.

Formy masiek môžeme rozdeliť do štyroch skupín.

1. Materiálové masky (škraboška, klaunský nos, celohlavová maska, celotvárová, celotelová, amulet, fetiš atď.)
2. Masky nalíčené (tvárová alebo telová maľba, animistické kmeňové líčenia, divadelné a filmové maskérstvo, bodypainting)
3. Masky mimické (psychologické výrazy tváre v herectve, spoločenských a psychologických kontextoch a profesná maska)
4. Masky symbolické (zástupne-symbolický atribút postavy, role, profesie, situácie atď.)

Materiálovú masku môžeme rozdeliť podľa veľkostí. Môže mať minimalistickú podobu, akou je napríklad klaunský nos, zakrývať tvár, hlavu, alebo celé telo. Za špecifický druh „masky“ môžeme považovať aj nahotu.

Významy a funkcie masiek sú odlišné, a to z dôvodu vzťahu, ktorý vzniká medzi nositeľom a jeho maskou alebo nositeľom a skupinou, kvôli situácií, príležitosti, na ktorú si jedinec masku nasadí. Napríklad u kmeňových etník masky často sprevádzali rituály ohraničujúce významné „prechodové“ medzníky ľudského života – pôrod, iniciáciu, svadbu, smrť, pohreb. Fenomén smrti je využívaný u pôvodne anglosaských osláv Halloween (predvečer sviatku Všetkých svätých 31.10.). U osláv mexického Sviatku zosnulých – Día de los Muertos, ktoré prevádzajú maskované postavy kostlivcov. V divadle napríklad v antike, sa masky objavovali behom nábožensko-rituálnych obradov, v sprievodoch, zasväcovacích mystérii a kultoch oslavujúcich Dionýza. V komédiách a tragédiách mali význam nielen ako zvýraznenie hereckého typu, ale aj premenu identity mužov, ktorý vystupovali v ženských rolách. Taktiež majú masky význam v bežnom živote, kedy si človek bez ohľadu na to ako sa cíti, nasadí „profesnú masku“ napr. lekára, učiteľa, klauna alebo zamestnanca pohrebnej služby. Takže v psychológii majú masky svoje významy a funkcie ako predstierané výrazy tváre. S týmito maskami sa môžeme stretnúť všade, od koketovania pri hľadaní

partnera, cez športovcov, ktorý majú falošnú grimasu simulovanej bolesti, až po masky ktoré zakrývajú hlboké, vnútorné pocity. Ako príklad, úryvok z piesne Klaunova zповeď od Petra Nováka (1945-1997) „...*Já však byl šašek a musel jsem se smát. A bál jsem se, že pláč muj prozradí, že chtel jsem lásku svou někomu dát. Ted' už mi líčidla rozežrala tvář a maska smíchu nadobro mi spadla...*“².

Taktiež erotické masky majú význam pre ich nositeľa, môžu pomocou nej vstúpiť do submisívnej alebo dominantnej role, poprípade do konkrétnych postáv. Ďalší z významov masiek a maskovania je zakrývanie tváre, identity účastníkov politických, náboženských a spoločenských organizácií, ale tiež páchatel'ov trestných činov.

Na základe toho by som význam a funkciu masiek rozdelil na:

1. Obradnú a magickú (v obradoch a tradíciách ľudovej kultúry, náboženských obradoch a rituáloch, kde sa často krát prepája s zábavnou, komunikačnou, výchovnou alebo reprezentatívnou funkciou)
2. Psychologicko-spoločenskou (erotická, spoločenská pretváarka, spoločenská zmena identity, napríklad tetovanie či transvestitismus atď.)
3. Praktická (profesná, divadelná, erotická)
4. Estetická, umelecká, komerčná

Ďalej sa dá deliť funkcia a význam na základe vzťahu maska - nositeľ:

- a. Zmena identity (obradná a divadelná rola, zmena spoločenskej identity)
- b. Dosiahnutie čiastočnej alebo úplnej anonymity (stretávanie príslušníkov tajných organizácií napríklad Ku-klux-klan a pod.)
- c. Estetická/vizuálna funkcia (umelecká, erotická, komerčná)

² Ebelová, Kateřina: Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s, 2012, str. 12

Z vlastnej skúsenosti

Moja skúsenosť je pohľad a práca s maskou na rovine dramatickej. Poznám a zažil som prácu s minimalistickou maskou klaunského nosa, neutrálnou a emočnou, maskou konkrétneho charakteru (polomaska comedie dell arte a iné) a abstraktnou maskou. Na základe toho tvrdím, že performer masku vníma z obidvoch strán, masky ako artefaktu, ale môže sa inšpirovať aj ich významom a funkciou, či už je to obradná a magická, psychologicko-spoločenská, estetická atď. Čerpá a inšpiruje sa z histórie a pretvára to v súčasnosť alebo zachováva všetky historické aspekty a snaží sa o čo najväčšiu autenticitu.

Pre nositeľa masky/performera v dramatickom umení maska znamená, zmenu identity a čiastočnú anonymitu. Takže v konečnom dôsledku dramatická práca s maskou môže obsiahnuť všetky významy a formy masky.

Samotné vytváranie vzťahu performera k maske, je akýsi obrad, pri ktorom by si mal jedinec prejsť od totálneho odosobnenia, zbaviť sa všetkých svojich minimalistických tikov, pri spoznávaní neutrálnej masky, a dôjsť až po masku charakterovú, kde naberá tiky a pohyby tela cudzie, nie sebe vlastné. Tým pádom sa môže stať kýmkoľvek, ako náhle si masku nasadí.

Veľakrát som sa u iných divadelníkov a pedagógov stretol s názorom, že maska by mala počas dramatického výkonu zostať nedotknutá, pretože dotyk by z masky ako vznešeného artefaktu spravil obyčajný predmet, s čím plne súhlasím. Maska prináša okrem pekného vizuálu na scénu kúzelnosť, tajuplnosť, symboliku. Je úzko spätá a takmer neoddeliteľná od obradu, tradície, u ktorých je a bola často krát prítomná.

Za masku v divadelnom umení považujem aj masku nalíčenú (napr. bielu tvár míma), pretože, je to obrad, keď si mám nanáša masku na tvár. Tak ako to bolo už u animistických kultov, potetovaných tvárí a tiel, v afrických kultúrach kde z ovocných a rastlinných štiav, zeminy a živočíšnych farbív, vznikali ornamente na ich koži, ktoré mali rituálny význam. A taktiež, ako je to u materiálnej masky, musí zostať počas dramatického výkonu nedotknutá, aby nestratila na hodnote.

Za ďalšie „masky“ v dramatickom umení sa dá považovať aj kostým a vyššie spomenutá nahota, tu sa avšak nevylučuje spojenie masky

s kostýmom, masky s nahotou. Preto by som kostým maskou nepomenovával. Vznikla by tak v mojej hlave zbytočná otázka. Čo potom nie je maska? To by

znamenal, že všetko čo zakrýva akúkoľvek časť tela, či v dramatickej rovine, alebo aj v bežnom živote je maskou, dokonca aj samotná nahota. Od uniformy, až po bežný odev a nahé telo. V tomto by som si dovolil nesúhlasiť s Kateřinovou a jej knihou, z ktorej čerpám. Kostým je kostýmom a uniforma uniformou. Maska patrí na tvár. Všetko ostatné iba dopomáha výrazu masky. Dovolil by som si, vlastnú definíciu masky v dramatickom umení. Maska- Je neprirodzený vizuál, ktorý zakrýva prirodzenosť tváre. Je magickým symbolom, metaforou, karikatúrou reálneho a nadprirodzeného.

2. PÔVOD MASKY

O pôvode masky sa dá hovoriť v dvoch rôznych aspektoch, o nálezoch masky ako hmotného artefaktu, ktorý bol vyrobený za takýmto účelom a o spoločenskej maske, ktorá vznikla vďaka evolúcii ľudského vnímania samých seba. Dôležitý pre moju prácu je hlavne aspekt pôvodu masky hmotnej, ale mám za to, že aj vývoj spoločenskej masky má vliv na dnešnú podobu tradícií. Pretože nezastaviteľný evolučný vývoj ľudského vnímania prináša prílišnú racionalitu, nedostatok viery v niečo magické, obradné a hlavne spojenie tradícií s marketingom.

2.1 Hmotná maska

Je diskutabilné to, či masky a maskovanie vzniklo pre účely rituálneho života, alebo čisto z praktických dôvodov, a to napríklad, z dôvodu ochrany proti hmyzu alebo maskovanie pri love. Henry Pernet vo svojej knihe *Ritual Masks: Deceptions and Revelations* hovorí že maska vznikla z loveckého maskovania, ktoré človek hlavne v otvorenej krajine musel použiť, chcel sa čo najviac priblížiť lovej zveri. Až neskôr z úžitkového loveckého maskovania vzniklo maskovanie rituálne, ktoré pomohlo vzniku maskovaným tancom magického charakteru.³ Je teda dôležité neuplatňovať vývoj iba na masku ako hmotný artefakt, ale skôr na psychologický proces maskovania. Preto už z obdobia mladého paleolitu sú archeologické výskumy hrobov a jaskynných malieb z celého sveta, ktoré nám

³ Pernet, H.: *Ritual Masks: Deceptions and Revelations*. Eugene, Wipf & Stock Publishers 2006

dokazujú počiatky maskovania a hlavne začiatky symbolického myslenia. Je nepopierateľné, že v tomto období sa stretávame s ľudským vnímaním fyziologických vlastností zvierat alebo človeka samotného (zachytenie zvierat v behu, ich lovu, postoje pri vrhaní zbrane alebo skupinový spôsob lovu).

Prvotné masky boli teda prevažne zoomorfné, až postupom doby využívanie zvieracích masiek klesalo a bolo nahradzované antropomorfnými, keďže sa oslabovala pôvodná ľudová viera a zvieracia symbolika. Ako to je, aj u typológií masiek u ľudovej slávnosti Fašiangy.

Animistické (viera v existenciu nesmrteľnej, samostatnej duše a duchovných bytostí) a manistické (náboženstvo založené na uctievaní predkov) kultúry a ich rituály, magické, lovecké a liečebné, spojené s uctievaním, udobrovaním alebo odháňaním duchov, démonov alebo božstiev, kde v čele vystupuje maskovaný šaman alebo medicínman na hlave s maskou jelenej lebky v stave tranzu prežíva akúsi transformáciu do zvierata, ducha, poprípade démona choroby. Takto popisuje rituál animistických a manistických kultov Kateřina Ébelová.⁴

Pernet taktiež hovorí o dvoch nálezoch na území Českej republiky z obdobia gravettien. Malá doštička z mamutoviny nájdená v Dolných Věstonicích s hlbokými zárezy očí a úst, ktoré vykazujú pozoruhodnú individuálnu zvláštnosť v nápadnej asymetrii tváre. V neďalekej blízkosti zhodnú asymetriu vykazuje nájdená lebka asi štyridsať ročnej ženy pochovanej v tzv. hrobe šamanky. Takže sa dá odhadovať, že doštička v tvare asymetrickej tváre bola posmrtnou maskou postihnutej šamanky.⁵

Z mladších období približne 8. storočie máme uchované a stále užívané japonské masky tanečného divadla Gigaku, ktoré sa teda pýši najstaršími, historickými maskami.

V období zhruba medzi 2000 rokov pr. n. l., až niekoľko stoviek rokov po n. l. máme doložené istejšie princípy obradného života, maskovania a reálne predmety, ktoré plnia svetové múzeá. Od egyptských posmrtných masiek (1855 pr. n. l.), rovnako ako posmrtné masky z Kréty, Mykén, či mezoamerických civilizácií (asi 1100 pr. n. l.), cez najstaršie čínske rituálne divadlo Nuo (asi 1600-1050 pr. n. l.), ďalej masky z gréckeho obdobia dramatu a dionýzovských

⁴ Ébelová, Kateřina: Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s, 2012, str. 10

⁵ Pernet, H.: Ritual Masks: Deceptions and Revelations. Eugene, Wipf & Stock Publishers 2006

mystérií (cca 5str. pr. n. l.), alebo klasické obdobie indického divadla (250-800 n. l.). Z toho je pre moju prácu najdôležitejšia oblasť Grécka a ich divadla a slávností, pretože niektoré prvky sa dostali aj do prostredia slovensko-českých ľudových kultúr.

Ešte pred tým chcem ale poznamenať, že časom sa z prvotných masiek, ktoré mali rituálnu funkciu, začali stávať odvodené typy masiek zábavných, divadelných a ochranných, časom stratili svoju sakrálnu závažnosť, magickosť a stali sa z nich liturgické ozdoby. Prestali slúžiť k vytrženiu do nadprirodzenej identity a stali sa nástrojom anonymity, pretvárinky a prostriedkom taktiky v prepletených sociálnych hrách.

2.2 Grécko-rímske slávnosti

Najstaršie nálezy masiek z obdobia archaického Grécka sa datujú okolo roku 600 pr. n. l., pochádzajú zo svätýň, obetných šácht a pohrebísk. Ďalšie nálezy hmotných artefaktov, ako napríklad ikonografia na vázach, amforách, freskách, mozaikách, nálezy sôch, formy na kaširovanie masiek, motívy divadelných masiek a masiek obecne, boli súčasťou architektúry, mramorových reliéfov a maskaronov. V tomto období, už hovoríme o ustálených podobách masiek a maskovania v typológii a štylizácií dramatických postáv. Bolo pre ne zaužívané slovo prosópon (grécky) persona (latinsky), per – skrz, sona – zvuk, termín totiž vyjadroval hlasový prejav herca smerovaný k divákovi „skrz masku“.

História gréckych masiek je prepojená s nábožensko-mytologickými obradmi, ktoré prevádzali magické rituály vzťahujúce sa k úrode, plodnosti, uctievania Persefony, Dionýza a ďalších božstiev, ktoré prebiehali každoročne. Masky sa objavovali hlavne u osláv na počesť Dionýza (latinskou obdobou bol Bakchus) boha vína a plodivej sily prírody, konali sa rituály, ktoré sprevádzali falické sprievody a extatické orgie, podporené neriadeným pitím vína.⁶ Tie boli vyplňované mimetickými vstupmi v satyrskej dráme, tragédií, komédií a juhoitalské frašky a pantomímy. Účasť na oslavách bola občianskou povinnosťou.

Ešte pred vznikom mladších žánrov tragédie a komédie, bola skladaná poézia, zvaná dythyrambos, alebo „Dionýzov spev“. Tieto spevy boli súčasťou, už

⁶ Ebelová, Kateřina: Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s, 2012, str. 189

hlbšie zakorenených dionýzovských slávností 4 – 5 st. pr. n. l. Satyrické drama, komédie a tragédie vznikajú potom v dôsledku väčšej demokratizácie obyvateľstva a upadaniu šľachty, po grécko - perských vojnách v polovici 5.st. pr. n. l. Satyrická dráma, by sa mohla preložiť ako „spev capov“ a herci, ktorí predstavovali satyrov, boli pravdepodobne prezlečení do masiek capov. Satyr je lesný poloboh, z polovice človek a z druhej koza/cap, na hlave malé rohy a konský chvost. Táto a iné masky, ako napríklad maska Siléna (vychovávateľ boha Dionýza) počas dionýzovských slávností, pomáhali nositeľa transformovať do podoby bohov. Tieto každoročné oslavy sa konali a boli spojené s prírodným cyklom a to návratom boha Dionýza v období zimného slnovratu. Grécko-rímske slávnosti, obrady a rituály do určitej miery ovplyvnili vývoj ľudových slávností, aj na Slovensku a v Čechách, napríklad Bakchus často dodnes figuruje v slovenských fašiangoch a českých masopustoch kde na jeho konci je pochovaný ako pôžitkársky symbol fašiangov, známy aj ako pochovávanie basy.

2.3 Spoločenská maska

Za úplný pôvod a vznik masky môžeme pokladať nálezy masiek ako artefaktov, ale ešte dávno pred tým, človek vynašiel masku, a to masku s ktorou žije celý život masku, ktorej sa nezbaví. Vznik tejto masky sa môže prisúdiť postupnou evolúciou introspektívneho vedomia. Edson vo svojej knihe *Mask and Masking* tvrdí: „jednou z najväčších prevratů v lidském způsobu existence byl pozoruhodný objev vědomí sebe sama. (...) Tento jev byl mimo jiné počátkem imitace a patrně vedl k prvním maskovacím aktivitám.“⁷ Z čoho vyplýva, že predchodcom vzniku masky je samotná tvár a snaha ovládnuť ju. Svojím spôsobom je celá ľudská kultúra založená na maskovaní. Všetci sme užívatelia masiek. Už len ako jednotlivci sa učíme žiť s tvárou, ktorá je čiastočne neuchopiteľná a neovládateľná, nevieme na ňu pozeráť objektívne a nezaujato a k tomu všetkému je sama o sebe rozdvojená medzi dve hemisféry. Ako bytosti uvedomujúce si sami seba sme závislí na maske, v ktorej vystupujeme na verejnosti, ale aj pred sebou samým. Túto masku nemôžeme odložiť, pretože aj

⁷ Edson, G.: *Masks and Masking: Faces of Tradition and Belief Worldwide*. Jefferson, McFarland & Company Publishers 2005

malým odkrytím ju znovu vytvárame a dotvárame.⁸

Niektorý bádatelia však redukujú významové možnosti tejto spoločenskej masky iba na pretváрку. Napríklad Nunley píše, že pôvod masky je spojený s „rozvojom kognitívnych schopností ľudského druhu a objevení se našeho konceptu já. Co je na člověku tolik výjimečného, je jeho schopnost klamat a podvádět. Dokážeme se nějak chovat a současně se zcela jinak cítit. Bez této kapacity by maska nikdy nebyla vznikla. (...) Předstírání, udělování určitých charakteristik čehosi jiného sobě samému nebo promítání těchto charakteristik na jiné věci, není specificky lidské. Ale oproti všem jiným živočichům lidé tuto vlohu rozvinuli.“⁹

" Takže ak pôvod masky vážne súvisí s evolúciou introspektívneho vedomia, potom schopnosť pretvácky a klamu je iba dôsledok tejto evolučnej novinky.

Za jednu z ďalších vlastností spoločenských masiek sa pokladá aj schopnosť naberať rôzne identity a uvedomovať si množstvo svojich možných ja a v rôznych podmienkach ich dokázať podľa potreby transformovať. „je to umělec v člověku, kdo vytváří masku. Byla to vždy nejzákladnější touha v člověku znovustvořit obraz sebe sama, stejně jako vyjádřit různé aspekty svého ega, přestrojit je či zakrýt. Masky byla podstatným rozměrem lidské kreativity (...). Lidský tvůrčí popud soupeřil s tajemnou silou přírody a přebytkem její imaginace - s moudrostí neznámého.“¹⁰ Teda hra s identitou je neodmysliteľnou súčasťou ľudstva a jeho kultúry. Môžeme teda predpokladať, že objav a vynález masky súvisel s evolúciou introspektívneho vedomia či už ako jedna z príčin, alebo jeden z významných dôsledkov.

3. FAŠIANGY/MASOPUST

„Tu nejeden lid obecní jsou vášní takové,

ale sumon omnes, všickni, i vyšší stavové

sou fantaziji poddáni, masopust si je prohání,

⁸ Sorrel, W.: The Other Face: The Mask in the Arts. London, Thames and Hudson 1973.

⁹ Nunley, J. W. - McCARTY, C. (eds.): Masks: Faces of Culture. New York, Harry N. Abrams Publishers 1999.

¹⁰ Sorrel, W.: The Other Face: The Mask in the Arts. London, Thames and Hudson 1973.

aby nebyli poznáni, přestrojí se páni.

Tu všelijaké mumraje ke cti Bachusovi

mistr z pekla spíš než z ráje až hrozno připraví

tento černý blejská zuby, jiný nese čepík hrubý,

ni zanechaje své čuby, má kožich na ruby."¹¹

(Jiří Volný, Larva masopustu)

Podľa prameňov z obdobia Veľkej Moravy sa u nás v 9. storočí používal termín mjasopust (koniec jedenia mäsa pred pôstom). V Česku sa toto slovo zachovalo ako masopust, na Slovensku sme však neskôr prebrali nemecký názov fašiangy (fašangy), zo slova vast-schane, čo znamená výčap. Takže obdobie od Troch kráľov do Popolcovej stredy nazývame fašiangy. Fašiangy sú prechodom medzi zimným a jarným obdobím. Počas fašiangov prevláda bujará zábava, organizujú sa svadby a zabíjačky. Hlavne posledné tri dni sú vyplnené zábavami, nadmerným pitím alkoholu a jedením.

Posledný štvrtok pred koncom fašiangov sa v minulosti nazýval aj tučný štvrtok. Hlavne na tento deň sa organizovali zabíjačky (hovädzie, jahňacina, zverina, neskôr bravčovina). Panovalo presvedčenie, že na tučný štvrtok musí človek zjesť a vypíť čo najviac, aby bol po celý rok pri sile. Tento deň bol taktiež príznačný tým, že sa ženy začali správať neobvykle – boli agresívne voči mužom, popíjali v krčmách, tancovali a spievali na uliciach. Jedným slovom – svet je počas fašiangov „hore nohami“.

Neodmysliteľnou súčasťou fašiangov sú tradičné fašiangové hry, v rámci ktorých sú predvádzané rôzne magicko – rituálne úkony. Po dedinách chodia v sprievode mladí muži preoblečení v rôznych maskách, to sa nazýva obchôdzkou, je to z oblasti tzv. kontaktnej mágie. Vlastným fyzickým dotykom sa podstata obradu prenáša ďalej. V prípade obchôdzky je to vo fyzickom obchádzaní, navštevovaní príbytkov – dom od domu, iná forma fyzického dotyku. Mladí muži v maskách v trojštvrťovom takte – na známe melódie, stereotypne tancujú do kruhu pred každým príbytkom. Tancovanie do kruhu nie je náhodné, patrí k

¹¹ Ebelová, Kateřina: Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s, 2012, str. 215

najstarším tanečným formám. Točí sa avšak do opačného smeru ako pri bežnom tanci, a to proti smeru hodinových ručičiek, od východu k západu – ako slnko na oblohe. Zásadou je stereotypnosť, opakovaním daného obradu v každom dome, a zároveň je tým uzatvorený ochranný magický kruh pre celú obec. Tento obrad tzv. obchôdzka je zaužívaný, aj v iných zvykoch. Vo fašiangoch nejde len o sprievod, verejné predstavenia masiek a zábavu, ale hlavne o ten pôvodný obrad, ktorý sa stále miestami dodržiava hlavne na dedinách. Najveselšie obdobie roka však strieda 40- dňový pôst. Ukončia sa všetky zábavy a svet sa vráti opäť na rok do starých koľají.

Ústrednou postavou fašiangov bola postava zľudoveného Bakcha, alebo dnes basy, ktorá sa pochováva. Je to teda symbol prichádzajúceho pôstu a ukončenia bujarej zábavy. Na poslednej fašiangovej zábave sa preto predvádza symbolické pochovávanie basy. Je to ľudová hra parodizujúca skutočný pohreb. Jej základným motívom je zákaz zábav počas nasledujúceho pôstu. Jedná sa o výrazné komické stvárnenie. Hlavnými kostýmovanými postavami sú postavy kňaza, rektora a smútiacich „pozostalých“. Kňaz paroduje obrad rozlúčky, aká býva pri cirkevnom obrade, ohlasuje koniec zábavy a lúči sa s basou, ktorú za náreku prítomných vynášajú von. Priebeh pochovávanie basy je nasledovný: oznámenie o ochorení, vyšetovanie lekárom, odvoz do nemocnice, oznámenie o smrti, pohrebný sprievod, plač nad hrobom a čítanie testamentu. Texty však nie sú dané, vytvárajú si ich herci sami, väčšinou ide o improvizáciu. Sú často popretkávané humornými príbehmi a vlastnosťami obyvateľov danej dediny.

Keď je basa pochovaná, môže začať pôst. Obdobie veľkonočného pôstu začína dňom, ktorý poznáme pod názvom Popolcová streda alebo Škaredá streda. Je to pohyblivý sviatok, jeho dátum sa ráta podľa lunárneho kalendára a pripadá na 40. deň pred Veľkou nocou. Pôst mal pomôcť človeku nájsť cestu k duchovným hodnotám. Veriaci si na prijatie sviatosti v tento deň obliekali v zmysle prvokresťanských tradícií kajúci odev a posýpali sa popolom. Zvyk posýpať sa popolom pretrval dodnes, avšak už len symbolicky, kedy kňaz urobí popolom krížik na čelá veriacich.

Táto podoba sa už avšak nedá nazývať súčasnou, ale miestami hlavne na dedinách sa pravidlá týchto zvykov dodržiavajú dodnes. Je ovplyvnená do veľkej miery kresťanstvom. Christianizácia Slovanov v strednej Európe začala pravdepodobne už od 3. storočia a neskorším príchodom Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Aj napriek tomu, že fašiangy nesúvisia s kresťanstvom bol ich

výpočet stanovený podľa dátumu Veľkej noci. Je to pôvodne pohanská slávnosť zasvätená bohovi Bakchovi (Dionýzovi).

4. PÔVOD FAŠIANGOV/MASOPUSTU

Slávnosť na počesť boha Dionýza (Bakcha), začala v Grécku v Thébach a veľmi rýchlo sa rozšírila po celej zemi. Počas krátkej doby prekročila Jadranské more a prišla do Ríma a odtiaľ postupne do všetkých kútov Európy.

4.1 Stredovek

Aj napriek tomu, že väčšinu dobových zápisov nie je možné doložiť, dá sa predpokladať, že v stredoveku mal ľudový pohľad na peklo nielen strašidelnú, ale aj humornú podobu. Peklo bolo symbolizované obžerstvom, karnevalovým prezlečením, tancom, vulgarizmami, ale aj polievaním močom a fyzickým násilím. Podľa niektorých hypotéz by pôvod fašiangov mohol súvisieť tiež s stredovekými loďami bláznov (lat. carrus navalis). Na plavidlách žili rôzni hendikepovaní ľudia, prepravujúci sa po riekach z miesta na miesto. Ich svojrázne oblečenie pripomínalo maškary. Na pevnine obchádzali domy s žiadosťou o podporu.

Parodovanie náboženských obradov a textov Starého a Nového zákona sa objavuje behom ľudových slávností, v ktorých sa uplatňujú taktiež masky a prevleky. Motívy obscénnosti, sexuality, vyprázdňovania, alkoholizmu a obžerstva sa objavovali v ľudových slávnostiach a karnevalových paródiách na biblické témy, napríklad Hostina Cypriánova. Typické karnevalové figúry boli šaškovia, kaukliari, blázni, hlupáci, trpaslíci, škriatkovia a zrúdy. Taktiež ľudia s telesnou schránkou pripomínajúcou Bakcha alebo Herákla s budzogáňom. Boli to obrovia, poprípade obrie rodiny, ktoré mimo iné rozdávali jedlo.

Karnevaly okrem ľudových slávností boli obľúbené, aj v šľachtickej spoločnosti. Konali sa turnaje, tanečné zábavy a stolovanie v maskách. Súčasťou boli taktiež fašiangové koledy a divadelné hry. Často krát na týchto šľachtických dvoroch bola inscenovaná a patrila teda k obľúbeným fašiangovým hrám „Seltská

svadba“ pri ktorej sa šľachta prezliekala do kostýmov meštianstva.

V Taliansku v 14. str. sa objavovali masky, inšpirované typológiou postáv z komedie dell'arte. Obľúbená bola maska Pulcinella s hrbom a veľkým bruchom.

Častý spor v týchto karnevalových slávnostiach sa objavuje konflikt mäso pôstu s pôstom v rôznych rukopisoch a piesňach. Typickou ukážkou je rukopis „Hádka masopustu s postem“ z konca 17. str. *„Púst: Lepší medřec v suchým těle, než v tlustém krmí blázen, to ti každý řekne směle, kdo nejni pravdy prázen, rozum se vz máhá v střídmosti, při obžerství umdlívá, při tvé nemoudré štědrosti si rovně jak slíva. Masopust: Vopět si, slíbil, chybil medle nemoudrý více, ty by si ze mne vytřibil střeva i všechny plíce, nevíš, že při veselosti lidé jsou nejvtipnější, když je vína, piva dosti, tu jsou nejvýmluvnější¹²“* (Č.Zíbrt, 2006, s.152).

4.2 Slovenia

Ešte pred christianizáciou na území dnešného Slovenska a Čiech, existovala takzvaná pravlasť Slovanov, a ich pohanské náboženstvo, ktoré oproti kresťanstvu má viacero bohov. Najpodobnejším bohom Bakcha je v pohanstve boh Veles (boh stád – dobytky, úrody a hojnosti). Pohania boli blízko spätý a oslavovali hlavne prírodu. Ich najdôležitejšie sviatky sa konali v čase zimného a letného slnovratu. V ľuďoch hlboko zakorenené pohanské zvyky a tradície nebolo ľahké konvertovať, a tak bolo veľa pohanských tradícií iba doplnených tými kresťanskými. Preto dodnes nachádzame v kresťanských zvykoch veľa pohanských rysov. Z antických osláv počas zimného slnovratu sa do slovanských tradícií sviatok transformoval ako slávnosť rusaliiek, zasvietený dušiam ľudí, ktorí nemali poriadny pohreb. Oslavoval sa siedmy týždeň po Veľkej noci a vďaka maskám a prevlekom bol taktiež nazývaný šašovský. Sviatok prevádzali nočné spevy a kruhové tance, rituálna očista vodou, veštenie z prepletených vrbových venčekov, prinášanie obetí a zavesovanie stúh na stromy popri vode. Taktiež fašiangy nadväzujú na pohanské slávnosti zimného slnovratu, ktorých zakončením bola koledná pochôdzka masiek.

¹² Ebelová, Kateřina: Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publishing, a.s, 2012, str. 218

4.3 Súčasnosť

Vlastná skúsenosť:

Mal som tú česť sa tento rok (2018) zúčastniť pražského, hlubočepského masopustu/fašiangov. V prílohách prikladám fotky, ktoré som počas tohto dňa urobil. Domnieval som sa, že vo veľkých mestách ako je Praha sa sviatky a tradície ako sú fašiangy, už neslávia, a že ak áno, bude to veľmi symbolické, spojené s trhmi, rôznymi cirkusovými atrakciami, kolotočmi s veľkou účasťou komercie. Avšak bol som milo prekvapený, čakal som oveľa väčšiu komerčnú formu. Je samozrejme určite veľký rozdiel zúčastniť sa fašiangov na dedine a v meste. Predsa len na dedinách je ľudí pomenej, od ich rodičov a prarodičov sú oboznámení s obradnosťou a pravidlami fašiangov, majú k sebe bližšie a na rozdiel od veľkomiest, kde si ľudia udržujú akúsi racionálnosť a boja sa popustiť uzdu, na dedine vyplnia tú fašiangovú bujarú zábavu a naruby - obrátenosť. Je dosť možné, že ľudia už ani nevedia, z čoho tieto sviatky vznikajú a prečo sa vlastne robia. Nepoznajú tú obradnú funkciu fašiangov. Vedia len, že ide o zábavu v ľubovoľných maskách. Idú po povrchu a nik ich nezasväťí. Ja sám ešte pred tým ako som túto prácu začal písať, som o tejto tradícii nevedel skoro nič. A možno to je forma, do ktorej pretvárame všetky tradície, aby pôsobili moderne, pre nás priliehavšie. A možno to je lenivosťou dnešnej doby alebo tým, že dnes už veľa rodín nelipne na žiadnom náboženstve, že nepotrebujú tú obradnú, interaktívnu, priam happeningovú tradíciu, ale práve naopak požadujú tú komerčnosť. Tým sa avšak podľa môjho názoru vytratí originalita a jedinečnosť sviatkov a všetky sa nám zlejú do jedného, avšak v iný deň v roku, s iným vizuálom a dekoráciou, ale inak úplne rovnaké. Doba sa zmenila, ľudia sú uponáhľaní a už pre nich tento sviatok nemá iný význam ako zábavný. Na rozdiel od minulosti, kde boli ľudia závislí od ich polí, záhrad a úrody ktorá im narástla. Boli v bližšom prepojení s prírodou. Preto oslavovali bohov plodnosti a úrody, aby sa mali na jar čo najlepšie. Ich život závisel od toho, čo si sami vypestovali. Pre nich mal tento sviatok hlbokú, obradnú funkciu a hlavne zmysel.

Aj napriek tomu, že to celé bolo iba také platonické som žasol a oceňoval kreativitu a fantáziu masiek. Je pochopiteľné, že s dnešnou dobou sa zmenila aj typológia masiek. Oproti zastaralým maskám si ľudia nasadzujú masky im bližšie

a tým sa lepšie vciťujú do role, ktorú predstavujú. Na hlubočepskom masopuste som sa stretol s maskami Shreka, faraóna, Frankensteinina, popcornu a podobne, ale aj s tradičnými maskami medveďa a drezéra, lekárov, lesných víl, čarodejníc, starých báb, smrti atď. Na záver dňa sa sprievod masiek zastavil v Zlíchovskej sokolovne, kde prebehla voľba kráľa a kráľovny masopustu a tombola. Súčasťou bol taktiež fotoateliér, kopec jedla a hudba. Všetky pravidlá fašiangov boli dodržané, chýbala mi tam avšak interakcia masiek s okoloidúcimi, mini scény a záverečné utratenie koňa alebo pochovanie basy atď.

Prepojenie s dramatickým umením:

Ľudová tradícia Fašiangy, by sa dala nazvať ako interaktívny happening. Hlavné v posledný deň fašiangov kedy sa koná sprievod masiek. Ľudia si nasadzujú rozličné typy masiek, ktoré zapríčinia zmenu identity a čiastočnú alebo úplnú anonymitu. Chovajú sa podľa vzoru toho čo predstavuje ich maska a tým vyplňujú priebeh obchôdzky. Človek z ľudu si tým pádom vyskúša, improvizáciu v roli, rozvíja si fantáziu a kreativitu ako v priebehu obchôdzky tak aj pri príprave na ňu. Maska a spomínaná zmena identity a anonymita dopomáhajú k uvoľneniu, oslobodeniu sa z bežného civilu, v ktorom si človek nedovolí toľko čo pod maskou. Takže na jednej strane sú Fašiangy, dá sa povedať veľmi divadelnou tradíciou, pre kohokoľvek a na strane druhej či už tento ľudový zvyk alebo iné majú veľký prínos pre dramatické umenie. Divadelníci z neho môžu čerpať ohromné množstvo obradov, tancov, magickosti, rituálnych úkonov a iných situácií, či scénok. Z ktoréhokoľvek obdobia sa nám ponúka veľká hromada inšpirácie, ktorá sa dá formovať alebo zachovávať v pôvodnom stave, tým pádom je vhodná pre akýkoľvek druh divadelnej formy, či už pre komorné scény, alebo divadlá pod holým nebom a iné.

5. TYPOLÓGIA FAŠIANGOVÝCH MASIEK

Posledný deň fašiangov sa koná sprievod masiek (tzv. obchôdzka). Kedy sa v minulosti len muži (v súčasnosti aj ženy) prezliekajú do masiek, kostýmov a uniform. Aj napriek tomu je to dnes zväčša mužskou doménou, keďže nosenie

niektorých masiek je fyzicky príliš náročné. Veselým spôsobom, tancom, spievaním a rôznymi malými scénkami ovplyvnenými „rolou“ aktéra obchádzajú dom od domu. Väčšina masiek je zhotovovaná vlastnoručne zúčastnenými. Vyrábajú sa z najrôznejších materiálov ako napríklad papier, textil, koža, slama, hrachovina, perie, drevo atď. Niektoré masky sa schovávajú vždy na ďalší rok, iné sa zase musia každoročne vyrábať znova. Každá maska sa chová podľa toho, čo stvárňuje. Záleží to hlavne na samotných aktéroch, na ich kreativite, fantázií a trochu hereckých schopností. Každá postava vyjadruje určitý typ, preto ich bolo niekde zvykom deliť na dve strany pekné a škaredé. Pekné masky charakterizovala farba červená a tie škaredé zase farba čierna. Aj napriek tomu, že fašiangy ako také majú v rôznych regiónoch, či na Slovensku alebo v Čechách rovnaký pôvod, sú si podobné ale v detailoch rozličné, nenájdu sa dve rovnaké obchôdzky. Je to spôsobené osobitosťou daného regiónu. Tak ako sa tento pôvodne pohanský sviatok transformoval do rôznych kútov Európy, kde nabral podobu podľa kultúry, histórie a vizuálov danej krajiny. Vizuál masiek sa taktiež vyvíja a mení. Dnes už z nižšie spomínaných masiek sa zachovali iba niektoré, zvyšok nahradili masky dnešnej doby z filmov a seriálov a iných, hlavne v mestách na dedinách stále zväčša prevládajú typy archaických masiek.

Zvieracie masky (zoomofrné):

Patria k najstarším typom masiek všeobecne. Spojenie ľudí s fenoménom prírody a zapojenie sa do jej nápodoby. Ľudí odjakživa lákalo na seba brať podoby zvierat a s tým aj ich vlastnosti – silu, preffikanosť, plodnosť a ďalšie, ktoré im pripisovali. Niektoré zoomorfné masky naopak symbolizovali negatívne udalosti uplynulého roku, preto na konci fašiangov sa zinscenovalo ich utratenie. Nosenie zvieracích masiek bolo zaužívané hlavne v období zimného slnovratu. Vychádzam hlavne z pohanských, predkresťanských tradícií, kde nosenie zvieracích masiek bolo súčasťou, aj dnešných Vianoc. To sa avšak po christianizácií zredukovalo len na fašiangy, keďže sviatok Vianoc v cirkevnom pojatí má byť hlavne o pokoji, rozímaní a tichej radosti nad narodením Krista, pobeovanie a tancovanie masiek sa im k tomuto sviatku nehodilo. V poslednej dobe sa to avšak znovu vracia do módy.

Kôň: K vytvoreniu tejto masky je väčšinou potreba dvoch ľudí. Jeden drží drevenú tyč na jej konci s napodobeninou konskej hlavy a dotvára svojimi nohami, predné konské. Druhý sa opiera o prvého a dotvára chrbát, zadok a zadné končatiny koňa. Cez seba majú prehodenú plachtu. Hlava je väčšinou vyrábaná z plátna, vypchaného senom. Táto maska je náročná ako na telesnú prípravu, tak aj na zohranosť dvoch konských častí. Niekedy dokonca maska koňa nosievala na chrbte jazdca. Oblúbenosť tejto masky je známa pretože okrem fašiangov sa používala aj v predvečer sv. Mikuláša alebo u Troch Kráľov.

Medved': O maske medveďa sa dá povedať, že je jednou z najstarších pretože vieme o jej dlhej histórii. Nechýba skoro v žiadnej fašiangovej obchôdzke. Maska je pomerne náročná a tvorí ju buď obrátený kožuch (pôvodne práva medvedia koža alebo z iného zvieraťa), alebo vrecovina, omotaná slamou alebo hrachovinou. Hrachovina sa s obľubou používala už od stredoveku. Hrach bol bežnou plodinou, a preto sa používal na výrobu masiek, vyzeral dekoratívne. Na vrch masky ide medvedia hlava, slamená špicatá čapica, poprípade slamený chvost a zvonec. Ako doplnok medveď nosieval veľký zámok a reťaz. Dnešná maska medveďa je dokonalá plyšová napodobenina skutočného zvieraťa. Čo uberá a uľahčuje tvorivý proces a prípravu pred obchôdzkou. Medveď väčšinou nechodí sám, ale spolu s drezérom, ktorý ho vedie na reťazi. Naoko ho trestá za neposlušnosť. Pri každej zastávke medveď tancoval a drezér mu do toho pískal píšťalkou. Pozýval ženy do tanca a ony často pri tanci vyskakovali do výšky a to preto aby im narástol vysoký ľan a konope. Na konci tanca bolo zvykom jednu s dievčat vyváľať v snehu, čo bol náznak pohlavného styku, pripomínal dávne kulty plodnosti.¹³

Cap: Táto maska je veľmi podobná maske koňa, líši sa tým že je menšia a tvorí ju zväčša iba jeden človek. Prikrčený drží na drevene tyči hlavu capa, schovaný pod plachtou. Môžeme sa domnievať, že maska capa vychádza z antických satyrov, ktorí boli súčasťou dionýzií.

Ľudské masky (antropomorfné):

¹³ Vondrušková, Alena: České zvyky a obyčeje, Praha: Albatros, 2004, str. 58

Žid: Maska žida vytvárala chaos a chovala sa prísne a podráždene. Často radi predávali niečo, čo pred tým ukradli a dohadovali sa na cene a keď im to nevyšlo pichali ľudí do rúk. Nosievali na tyči ostnatú kožu z ježka, obalenú do látky. S jej pomocou naznačovali oplodňovanie. Maska nosievala na hlave cylinder, tvár zakrývala dlhá brada, cez rameno bolo prehodené vreco. Niekedy mal na chrbte vypchaný veľký hrb. Bol oblečený do dlhého kabátu alebo do strapatého kostýmu z farebných odrezkov. Na tvári mal kuklu s dlhým nosom, niekedy červeným.

Babka: Často chodievala s Židom, väčšinou nosí v košíku na chrbte dieťa alebo má košík plný bylín a predstavuje babku - liečiteľku. Patrí k tým náročnejším maskám. Objavuje sa v dvoch variantách. U prvej je dieťa vypchaná bábka, ozdobená pestrými záplatami a postavu babky tvorí maskovaný človek (väčšinou zmaľovaný muž). V druhej variante vyčnieva človek z koša a predstavuje dieťa, zatiaľ čo vypchaná je postava babky, pripevnená v predklone na prednú časť koša. Babka máva niekedy v koši miesto dieťaťa dedka.

Nevesta: Patrí k najstarším formám masiek, kde sa muži prezliekali za ženy. Často s ňou chodil ženích alebo tiež nazývaný mladý zať. Miestami bola dokonca jednou z ústredných masiek a na jej motív sa zinscenovávala celá svadba.

Slamenník: Je to kostým vyrobený zo slamy alebo hrachoviny. Je dosť pravdepodobné, že sa maska kedysi vyrábala i z ľanu. Zvyčajne v jednej ruke držal ražeň, na ktorý napichoval výslužku a v druhej mal bič. Nosil začernenú tvár, taktiež slamenú čapicu a niekedy sa ozdobuje papierom. Táto maska je jedna z najpracnejších, pretože sa zväčša ručne plietla čo zabralo niekedy, aj celý deň.

Laufer: Z nemeckého der Läufer, čo znamená bežec. Často táto maska chodievala v popredí, aby zistila či sú masky v nasledujúcom dome vítané. Keď mali bránu zatvorenú, búchal na ňu palicou a keď nikto neprišiel otvoriť, dal ostatným znamenie, že majú ísť ďalej. Tejto maske sa hovorilo taktiež strakatý podľa typického obleku pošíteho farebnými odrezkami. Historicky patrí Laufer do doby po tristoročnej vojne, kedy fungoval ako posol na hraniciach medzi habsburskou ríšou a Tureckom. Ak hrozil vpád Turkov, varoval obyvateľov blízkych dedín, aby schovali dobytok a zásoby a utiekli do bezpečia.¹⁴

¹⁴ Vondrušková, Alena: České zvyky a obyčaje, Praha: Albatros, 2004, str. 65

Turek: Táto maska našla svoju inšpiráciu u skutočných tureckých vojakov z časov ich vojnových výbojov. Najčastejšie sa do týchto masiek obliekajú mládenci. Sú väčšinou štyria, dvaja modrí a dvaja červení. Majú vysoké klobúky, ozdobené krepovými stužkami, biele rukavice, bielu šatku a vysoké čizmy.

Kominár: Táto maska vychádza z typických odevov kominárov. Nosí so sebou rebrík. Jeho úlohou je mazanie prizerajúcich čiernou farbou zo sadze a oleja. Maská nemá na dedinách príliš dlhú tradíciu. Povolanie kominára sa na dedinách objavilo až koncom 18. storočia po nariadení Jozefa II., kde každý dom musel mať komín. Do tej doby, dym odchádzal otvormi v strechách čo zapríčiňovalo množstvo požiarov.

Ras: V 19. storočí bolo povolania rasa na dedinách dôležité. Likvidoval zdochliny a pôsobil ako dnešný veterinár, niekedy liečil aj ľudí. V súčasnosti má ras biely oblek s červenými gombíkmi a ako doplnok fonendoskop. Jeho úlohou je „liečiť“ a rozdávať pilulky (v poslednej dobe je v obľube viagra), ale jeho najdôležitejšou úlohou je poprava kobyly alebo inej masky na záver obchôdzky. Dnes je ras nahradzovaný maskou lekára.¹⁵

Kat: Jedna z možností alternatívy za rasa, máva rovnakú úlohu na záver obchôdzky. V tejto roli sa môže objaviť aj sudca, kňaz alebo spomínaný lekár.

Smrť: Je tradične oblečená v bielom, dlhom rehoľnom odevu, na tvári strašidelnú masku a v ruke kosu.

Remeselníci: Častým námetom týchto masiek sú bežné profesie a povolania, ktoré ľudia poznajú zo svojho bezprostredného okolia. V sprievodoch sa objavuje mäsiar, kováč, holič, kaderník, lekár, drotár a ďalší zástupcov starých, ale aj novodobých povolaní.

Masky v uniformách: Väčšinou to bývajú hasiči, vojaci všetkých možných podôb, po novom aj strážnici a policajti.

Hudobníci: Tentokrát to nie sú masky, ale skutoční muzikanti, ktorí hrajú a sú súčasťou sprievodu masiek. Často chodievajú hneď za laufrom v čele skupiny. Zloženie kapely je rôzne, odpovedá miestnym tradíciám alebo vkusu.

¹⁵ Vondrušková, Alena: České zvyky a obyčaje, Praha: Albatros, 2004, str. 66

Okrem týchto tradičných masiek sa v sprievode objavujú aj masky z úplne iného súdka, ako napríklad rôzne démonické postavy čertov, černokňažníkov, ježibáb, rôzne iné príšery a obludy. Tiež obľúbené postavy z filmov, seriálov a postavy z rozprávok. Masky prezidentov a zaujímavých osobností. Nie je možné vymenovať všetky masky, pretože ich tvorba nemá žiadne pravidlá a čím väčšie prekvapenie, tým väčšia je zábava.

ZÁVER

Fenomén masky sa v niektorých českých a slovenských obyčajoch spája s hlboko zakoreneným predávaním tradícií medzi generáciami. Ich vývoj je spätý s vývojom myslenia ľudí naprieč storočiami. Fašiangové masky sú prejavom, vychádzajúcim z vkusu jednotlivých regiónov, poverčivých predstáv, sociálnych vzťahov a hospodárskeho života na dedine a v meste. Je spojená s konkrétnym obradným úkonom ako sú tance, spevy, improvizované scény s ustálenými bodmi, symbolmi a zábavou. Svoju diplomovú prácu som koncipoval ako štúdium maskovaného prejavu v ľudovej tradícii Fašiangy. Aby som mohol pochopiť vývoj obradného maskovania v konkrétnej ľudovej tradícii, musel som najskôr objasniť termín maska, pokúsiť sa definovať ju. Následne vyjasniť ten spomínaný vývoj obradného maskovania, až sa dostať po súčasnosť. Zaoberal som sa taktiež typológiou fašiangových masiek ako archaickými tak aj súčasnými a tradíciou ako takou, jej pôvodom a vývojom. Zaujímal som sa o charaktery jednotlivých masiek a tým čo symbolicky predstavujú aké konanie im je typické a aké mini situácie sú s tým spojené. Z akého dôvodu je často krát používané slovo obradnosť a magickosť v spojení s maskovaným prejavom. S týmito znalosťami nakoniec zhodnotiť všetky aspekty súčasných fašiangov, byť zúčastnený a vidieť. Porovnať a predvídať vývoj tohto obyčaja, pokúsiť sa o vysvetlenie. A samozrejme zvážiť a konkretizovať prínos týchto tradícií a maskovaných obradov dramatickému umeniu, nájsť prepojenie s oborom a povedať o ňom.

ZDROJE

- **Ebelová, K.:** Maska v proměnách času a kultur, Praha: Grada Publisher a.s., 2012.
- **Edson, G.:** Masks and Masking: Faces of Tradition and Belief Worldwide. Jefferson, McFarland & Company Publishers 2005.
- **Erbán, V.:** Maska a tvář, hra s identitou v mezikulturních proměnách, Praha: Malá Skála, 2010.
- **Lanhammerová, J.:** Lidové zvyky, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- **Nunley, J. W.:** Masks: Faces of Culture. New York, Harry N. Abrams Publishers 1999.
- **Pernet, H.:** Ritual Masks: Deceptions and Revelations. Eugene, Wipf & Stock Publishers 2006.
- **Sorrel, W.:** The Other Face: The Mask in the Arts. London, Thames and Hudson 1973.
- **Vondrušková, A.:** České zvyky a obyčeje, Praha: Albatros, 2004.

PŘÍLOHY

Hlubočepský masopust.

17. února 2018

